
THE COSTUME – A HISTORICAL PERSPECTIVE AND SPECIFIC TERMINOLOGY

Ana-Maria Moisuc, PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: Dress code, irrespective of space or time, has always been highly important. Each and every historical age was characterized by a certain dress code, which, in turn, reflected the image and mindset of society. When it comes to studying the history of the costume, we deal with a wide variety of terms; thus, our paper aims at pinpointing the very notions and terms that describe the semantic field of dressing. In order to achieve this goal, our approach will take into account a three-fold perspective: a semantic one, a semiotic one, and the ratio between signified and signifier. Although these terms belong to the same semantic field, their meanings are different from a historical point of view. Our investigation will enable a more nuanced understanding of the role played by the dress code in the mediaeval society: not only did costumes offer protection, but they also represented a means of communication and/or a symbol.

Keywords: apparel, attire, costume, fashion, signifier-signified ratio

O incursiune în lumea modei nu se poate realiza fără cunoașterea, pe de o parte, a moravurilor epocii. Când vorbim de istoria costumului trebuie să avem în vedere nu doar piesele vestimentare, țesăturile, tehnicile de lucru, culorile, broderiile, ci și noțiunile specifice subiectului. Această temă operează cu termeni precum costum, veșmânt, vestimentație, modă, care, în esență, exprimă același lucru, la un anumit nivel sunt diferiți. Din acest motiv, ne propunem ca în rândurile de mai jos să identificăm principalii termeni care alcătuiesc câmpul semantic al vestimentației, precum și analizarea acestora din perspectivă semantică și semiotică, a raportului semnificant-semnificat.

Cea mai importantă lucrare din istoriografia românească, care studiază terminologia pieselor vestimentare, este a doamnei Zamfirei Mihail¹. Autoarea, pe lângă definirea acestor termeni, oferă informații cu privire la terminologia lor, prima atestare sau spațiul în care erau folosiți. Încercări de definire a acestor noțiuni găsim, nu la fel de complexe, și în lucrarea lui Constantin Oros² sau cea a lui Gheorghe Achiței³. Un rol important în demersul nostru îl are studierea istoriografiei străine de specialitate, care nu doar oferă explicații ale acestor termeni, dar pun în evidență alte posibile aspecte.

Primul pas din cercetarea noastră îl va constitui definirea acestor noțiuni și evidențierea, unde este cazul, a principalelor diferențe dintre noțiuni. În rândurile de mai jos vom defini, analiza, termenii de costum, veșmânt, vestimentație și modă.

Unul dintre termenii cei mai utilizați este *costum*. Cuvânt de origine latină (*consuetendo*) care înseamnă „folosire” a fost folosit la curtea lui Ludovic al XIII-lea și definit prin « la manière d'être extérieure consacre par l usage, non le vêtement que l'on porte, mais l apparence qu'on

¹ Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978.

² Constantin Oros, *Pagini din istoria costumului*, Cluj-Napoca, 1998.

³ Gheorghe Achiței, *Frumosul dincolo de artă*, București, 1988.

se donne et qu'il est convenable de se donner »⁴ sau « apparence extérieure réglée par la coutume »⁵. Asupra acestei noțiuni există mai multe încercări de definire. Plecând de la definițiile simple, precum „ansamblu de piese de anumite forme, materiale, etc., pe care omul pe poartă într-o anumită împrejurare”⁶, „ansamblul pieselor vestimentare, specifice unei epoci, unei țări, unei regiuni, unei profesii”⁷, „cuvânt ce desemnează ansamblul de țesături sau materiale, care combinate în manieră diferită au rolul de a acoperi corpul uman, folosit într-o manieră generală pentru a desemna ansamblul veșmintelor”⁸, „maniera particulară de a se îmbrăca a unui grup”⁹, „ansamblul de piese vestimentare, realizate fie din același material, fie din materiale diferite”¹⁰; totalitatea amănuntelor din exterior”¹¹, « les pièces de vêtement qui constituent par leur groupement fixe, la de manière normale se couvrir d'un groupe humain »¹², „l'assemblage des vêtements qui donne sa signification à l'apparence”¹³, ajungem la noțiuni mai ample, care pun în evidență complexitatea termenului. Roland Barthes tratează costumul ca un „ansamblu de piese, iar haina în sine ca un fel de eveniment istoric”, considerându-l o „realitate instituțională, în esență socială, independentă de individ, și care ar avea rolul unei rezerve sistematice și normative de unde acesta își alcătuiește propria ținută”¹⁴.

Un alt termen folosit este cel de *veșmânt* (în latină *vestimentum*). Ca și în cazul costumului, definițiile nu sunt foarte clare. Deși este definit de unii specialiști ca „element menit să fie purtat peste corp” sau „ansamblul pieselor care acoperă corpul pentru al proteja de factorii naturali, ascunde sau împodobi”¹⁵, perceput drept un „mijloc de semnalizare condensată a personalității celui care îl poartă, a apartenenței la o comunitate sau colectivitate”¹⁶, Roland Barthes îi atribuie veșmântului o valoare mult mai mare. În percepția autorului, acesta este văzut ca „semnificantul unui singur semnificat principal, care este modul sau gradul de participare al purtătorului”. În sensul plin al termenului, veșmântul reprezintă „un model social, o imagine mai mult sau mai puțin standardizată a conduitelor colective așteptate”¹⁷.

⁴ Madeleine Lazard, *Le corps vêtu: signification du costume à la Renaissance*, dans „*Le corps à la Renaissance*”. Actes du XXXe Colloque de Tours 1987, sous la direction de Jean Céard, Marie Madeleine Fontaine, Jean-Claude Margolin, Paris, 199, p. 77 ; *Costume, coutume*, Galeries nationales du Grand Palais, 16 mars-15 juin 1987, Paris, 1987, p. 15.

⁵ *Se vêtir de pour dire*, dirigit par Yvonne Elisabeth Broutin, Université de Rouen, 1996, p. 11.

⁶ Zamfira Mihail, *op.cit.*, p. 39.

⁷ Maurice Leloir, *Dictionnaire du costume, et ses accessoires des Armes et des Etoffes des origines à nos jours*, Achievé et réalisé sous la direction de André Dupuis, préface de Georges G.-Toudouze, Paris, 1992, p. 110.

⁸ Colette Guillemard, *Les mots du costume*, Paris, 1991, p. 12, 70.

⁹ Marc-Alain Descamps, *Le nu et le vêtement*, Encyclopédie universitaire, Paris, 1972, p. 18.

¹⁰ Gheorghe Achiței, *Frumosul dincolo de artă*, București, 1988, p. 272.

¹¹ Ion Biberi, *Veșmânt și individualitate*, în „Viața Românească”, anul XXXI, nr. 5, mai, 1939, p. 79-80

¹² Yves Delaporte, *Pour une anthropologie du vêtement*, dans « Vêtement et sociétés », 1, Actes des Journées de rencontre des 2 et 3 mars 1979, éditées par Monique de Fontanès et Yves Delaporte, Laboratoire d'ethnologie du Museum national d'histoire naturelle, Sociétés des amis du Musée de l'homme, Paris, 1981, p. 8.

¹³ Sophie Jolivet, *Le phénomène de mode à la cour de Bourgogne sous Philippe le Bon: l'exemple de robes de 1430 à 1442*, dans « Revue du Nord », tome 88, nr. 365, avril-juin, 2006, p. 331-332.

¹⁴ *Le vêtement. Histoire, archéologie et symbolique vestimentaires au Moyen Age*, Cahiers du Léopard d'or, 1, 1989, Paris, p. 7.

¹⁵ Marc-Alain Descamps, *op.cit.*, p. 17.

¹⁶ Gheorghe Achiței, *op.cit.*, p. 278.

¹⁷ Roland Barthes, *Histoire et sociologie du vêtement. Quelques observations méthodologiques*, dans « Annales. Économies, Sociétés, Civilisations », 12 année, nr.3, juillet-septembre 1957, p. 440.

Autorul consideră că la nivelul societății, veșmântul nu trebuie descris prin termeni ce țin de estetică sau de motivare psihologică, ci în termeni de „instituție”. „Istoricul trebuie se adune, să ordoneze, să pună în relație și să explice reguli de asortare sau de folosire, constrângeri sau interdicții, aspecte tolerate sau derogări; el nu se va ocupa deci de imagini sau de trăsături de caracter, ci de raporturi și de valori, elemente care constituie, pentru cercetător, condiția prealabilă a oricărui raport al veșmântului cu istoria”¹⁸. Totodată, autorul face o diferențiere între noțiunea de costum și veșmânt. Primul termen, profund semnificativ constituie o relație intelectuală, notificatoare între purtător și grupul din care provine, în timp ce al doilea termen, veșmântul este tratat ca un indice al unei interiorități¹⁹, considerat „pielea artificială, semnul culturii, al construcției sociale și care se identifică cu societatea”²⁰.

În Țările Române, termenul de veșmânt putea semnifica „haină groasă, purtată pe deasupra” sau, în unele regiuni precum Transilvania, Bucovina, Moldova, Dobrogea sau Muntenia, avea sensul de „odăjdii”²¹.

Forma veche sub care apărea termenul în scrierile vechie era *veșmăntu*, *văsmînt*, *veașmîntu*, *văsmîntu*, *vesmînt*²². Mențiuni istorice găsim în cronicile sau relatările călătorilor străini. De exemplu, despre tezaurul luat de Ștefan cel Mare, în urma victoriei împotriva lui Radu cel Frumos, în cetatea Dâmboviței (1473), Grigore Ureche nota: „au luat (...) toată avuția lui și toate *veșmintele* lui cele scumpe”²³, iar Marco Bandini, aflat la curtea lui Vasile Lupu, nota despre boierii moldoveni că purtau „veșminte strălucite ca ale polonezilor”²⁴.

Din aceeași arie semantică face parte și termenul de *vestimentație*. Asupra acestei noțiuni dicționarele nu oferă o definiție clară, făcând trimitere la îmbrăcăminte, veșmânt sau vestimentar. Prin cel din urmă, se înțelege tot ceva „care se referă la îmbrăcăminte”. Unele lucrări nu fac distincție între costum și vestimentație, lăsând să se înțeleagă că reprezintă unul și același lucru, iar altele limitează noțiunea de vestimentație la îmbrăcăminte de sărbătoare. Astfel, spre deosebire de costum, prin noțiunea de vestimentație se înțelege „întreg ansamblul de piese vestimentare necesare unei persoane”²⁵ sau conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, unde apare ca neologism desemnând „totalitate de piese vestimentare care acoperă corpul omului”.

Un alt termen din câmpul semantic al istoriei costumului cu care operăm este cel de *modă*²⁶. Noțiunea de modă, în sine, apare odată cu revoluționarea mentalităților și moravurilor, legată de perioada Renașterii, care propune o nouă concepție despre om, și, implicit, despre toate acțiunile și preocupările ce îl definesc²⁷. La sfârșitul secolului XVII ea era înaintea de toate *maniera*, *modul*, tradus prin felul de a fi, felul de a trăi și a se îmbrăca²⁸.

¹⁸ *Ibidem*, p. 434.

¹⁹ *Ibidem*, p. 439.

²⁰ Marc-Alain Descamps, *op.cit.*, p. 22.

²¹ Zamfira Mihail, *op.cit.*, p. 40.

²² *Eadem*, p. 39.

²³ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu, ediția a II-a revizuită, București, 1958, p. 98.

²⁴ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, București, 1981, p. 230.

²⁵ Constantin Oros, *op.cit.*, p. 65.

²⁶ Din latinul *modus* echivalat prin manieră.

²⁷ Loredana Stoica, *Vestimentația între artă, industrie și spectacol cultural*, Iași, 2009, p. 69.

²⁸ Dominique Waquet, Marion Laporte, *Moda*, traducere de Gheorghe Țițeica, București, 2003, p. 5.

Moda reprezintă limbajul unei epoci, mentalitatea prin care o generație se distinge de cea precedentă sau de cea viitoare. Prin modă nu se înțelege doar maniera în care te îmbraci, ci înseamnă și atitudine, grație, eleganță, stil, maniera în care te prezinți în societate, felul în care mergi sau saluți. Conform unui dicționar francez, aceasta nu reglementează doar îmbrăcămintea, ci reprezintă „felurite chipuri de a se îmbrăca, de a scrie și de a se purta” Ea este, de asemenea, felul de gândire, ca și costumul, vorba de duh, ca și gestul de cochetărie, felul de a primi la masă și grija de a sigila o scrisoare²⁹.

În viziunea Cristinei Maria Angelescu moda este „un proces socialmente vital, este o stare de spirit care penetrează și chiar conduce principalele sectoare ale producției de afirmare, de cultură ale colectivităților umane. Structura și spiritul modei este importantă și complexă dependentă fiind atât de intimitatea și originalitatea infrastructurii societății, corelată cu evoluția modului de producție materială, cu raporturile dintre categoriile și clasele de oameni ai societății, cu nivelurile de cultură, cu psihologia colectivă, dar implicând și anumite grade de sensibilitate”³⁰. Viviane Aubry³¹ vede în modă un „eternel recommencent, les formes semblent se suivre, se chasser et se remplacer pour mieux revenir; un mouvement perpétuel qui emprunte des éléments de parure déjà démodés au passé proche et les associe à de nouvelles et audacieuses tendances; une continuité, une perpétuelle évolution et non comme une succession de moments figés dans le temps”. Autoarea consideră că aceasta nu dispare niciodată, ci este într-o continuă transformare³².

Moda nu se raportează doar la principiile vestimentare, ci desemnează în sens larg maniera sau modul de a trăi, atitudinile sociale și orientările existențiale proprii unei persoane ancorate în cotidianul care se evidențiază prin însemne materiale și gesturi simbolice particulare³³.

În accepțiunile de curent, manieră și vestimentație, moda exprimă dominantele unor manifestări sociale și comportamentale psihologice pentru care costumul este un indicator reprezentativ. Hainei îi este atribuit rolul de diferențiere a indivizilor în funcție de apartenența socială, etnică, religioasă, politică. Astfel, aceasta se extinde dincolo de veșminte la auxiliare ale imaginii vestimentare, care completează ținuta și o armonizează cu accesorii decorative³⁴. O atestare documentară a termenului o găsim în mărturiile lui Franco Sivori, negustor genovez aflat la curtea lui Petru Cercel.. Acesta, , nota despre femeile moldovence că „se îmbracă aproape <toate> după *moda* turcească”³⁵.

Toate aceste încercări de definire, impun o abordare semiologică a noțiunii de veșmânt. Funcțiile vestimentației pun în evidență rolul de protecție și de podoabă în actul îmbrăcării; totuși trebuie remarcat că veșmântul are o dublă identitate; el este simultan obiect și semn³⁶.

²⁹ Fernand Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. II, traducere și postfață de Adrian Riza, București, 1984, p. 77.

³⁰ Cristina Maria Angelescu, *Veșmânt și podoabă*, București, 1979, f.p.

³¹ Viviane Aubry, *Costumes. Sculptures de l'éphémère (1340-1670)*, tome II, Paris, 1998.

³² „Une forme ne disparaît jamais vraiment pour être remplacée par une autre forme, elle se transforme dans une alchimie de structure, de matières et de couleurs”, în Viviane Aubry, *op.cit.*, p. 7.

³³ Loredana Stoica, *op.cit.*, p. 193.

³⁴ *Ibidem*, p. 195.

³⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971, p. 17.

³⁶ Yves Delaporte, *Le signe vestimentaire*, dans „L'Homme”, tome 20, n° 3, 1980, p. 110.

Ceea ce distinge semnul vestimentar în raport cu alte tipuri de semne face posibilă o disociere între semnificant și semnificat. După cum arată Yves Delaporte, suportul comunicării vestimentare poate avea un „statut autonom”, independent deci de o dimensiune semiologică. Analiza în termeni semiologici devine operantă doar în momentul în care vestimentația este văzută ca un cod. În acest caz, acțiunile asociate înveșmântării capătă o încărcătură semnificativă și simbolică prin care se transformă într-un limbaj vestimentar prin intermediul căruia se vehiculează diferite sensuri și valori în contextul interacțiunilor sociale. Conceptul central al semiologiei este semnul. Acesta poate fi descompus în două componente distincte, semnificantul și semnificatul. Semnificantul reprezintă aspectul material al semnului, ceea ce poate fi perceput de către simțuri, în timp ce semnificatul reprezintă conținutul „ideal”, imaginea mentală pe care o evocă cel dintâi. Semnificatul este o „reprezentare psihică a lucrului, care nu poate fi definit decât în interiorul procesului semnificant, într-o manieră cvasi-tautologică”³⁷, spre deosebire de semnificant, care este un mediator³⁸.

În cadrul codului vestimentar, suportul semnificantului poate fi un material utilizat, o culoare, ornamentația, maniera de a purta o piesă dată sau un simplu detaliu vestimentar, care reprezintă ceva foarte important pentru un grup³⁹, elemente care transmit o semnificație importantă într-un anumit context social. Așadar vestimentația se definește ca un limbaj cu totul special, analizabil din perspectiva unei semiotici vestimentare, ca un ansamblu de semne codificate, care comunică apartenența la comunități sociale, precum și opțiuni personale. Traseul de constituire a categoriilor estetice în creația vestimentară pornește de la comunicarea prin simboluri vizuale, imagistice a unor mesaje codificate despre limbajul istoriilor afective și sociale, prin limbaj figurat formal, material⁴⁰.

Paralel cu analiza semnului din perspectiva raportului semnificant-semnificat s-a mai propus o abordare a aceleiași realități din perspectiva relației pe care semnul o întreține cu realitatea, cu celelalte semne și cu utilizatorii. Aceste relații se conturează în diferite discipline complementare care întregesc semiotica în calitatea sa de știință a semnelor: semantica se ocupă cu raportul între semne și „realitate”, sintaxa studiază relațiile între semne, iar pragmatica analizează raportul semnelor cu cei care le întrebuințează. Această triplă perspectivă se poate aplica și semnului vestimentar.

Din perspectivă semantică, hainele servesc ca set de simboluri care poartă o încărcătură largă de semnificații culturale; din punct de vedere sintactic, articolele de îmbrăcăminte se assemblează și se potrivesc în sistemele de consum în care se completează reciproc și interacționează sub formă de convenții sociale acceptate despre ce se asortează și ce nu. În viziune pragmatică alegerea de a purta o haină poate fi privită ca un comportament codificat pentru a te exprima sau a comunica ceva despre tine membrilor unor grupuri sociale⁴¹. Astfel, orice articol de îmbrăcăminte are un sens, semnifică ceva pentru purtătorul lui, se combină cu alte articole într-un ansamblu și înseamnă ceva pentru o altă persoană.

³⁷ Roland Barthes, *Éléments de sémiologie*, dans „Communications”, 4, 1964, p. 105.

³⁸ *Ibidem*, p. 109.

³⁹ Yves Delaporte, *op.cit.*, p. 111, 117.

⁴⁰ Loredana Stoica, *op.cit.*, p. 57.

⁴¹ *Ibidem*, p. 61.

Semnul vestimentar nu funcționează într-un sens unic, fiind una reciprocă. Fiecărui semnificant îi va corespunde un semnificat diferit⁴². Vestimentația nu capătă o dimensiune simbolică decât în contextul său relațional, în momentul în care haina este inserată în social.

Societatea contemporană dorește să estompeze granițele vestimentare, prin înlăturarea oricăror discrepante etnice, culturale, politice sau religioase, fapt ce conduce la o uniformizare a îmbrăcăminte la nivel mondial. Costumul tinde să-și piardă sensul atribuit de Roland Barthes, și anume de „eveniment istoric”, devenind în vestimentația curentă „la bărbați un sacou și un pantalon din același material, iar la femei două piese, dintre care una este jachetă, iar cealaltă o fustă”⁴³. Analiza vestimentației prin cele trei prisme – semantică, sintactică și pragmatică – își pierde din utilitate. Încărcătura culturală tinde să dispară, prin introducerea unei „vestimentații unice”, adoptată de majoritatea indivizilor, indiferent de etnie, vârstă, statut social, confesiune. Articolele de îmbrăcăminte se potrivesc în măsura în care dorim, fără o regulă stabilită, iar uneori hainele nu comunică nimic despre purtător. Important rămâne faptul de „a fi în pas cu moda”.

Moda, și ea este, de asemenea, într-o metamorfoză continuă⁴⁴. Nu vorbim de un stil vestimentar specific unei perioade de timp mai îndelungate, ci unui sezon, nu vorbim de un stil unic, ci vorbim de tendințe, iar în funcție de context și activitate adoptăm o ținută anume (casual, elegant, sport).

Într-o continuă evoluție este greu să încercăm să oferim definiții standard unor termeni, în cazul de față, celor referitori la vestimentație. La fiecare pas sunt introduse noi noțiuni, cele vechi sunt readaptate sau ieșite din uz. Chiar dacă în lumea contemporană este greu să ținem pasul cu moda, pentru perioada medievală lucrurile erau diferite. Veșmintele reprezentau un indice, un cod de comunicare, un semn. Analiza semnului vestimentar din perspectiva semnificant-semnificat este ușor abordabilă, punând în evidență o serie largă de semnificații, simboluri și percepții.

Dacă pentru noi hainele nu reprezintă decât simple piese vestimentare care ne acoperă și pe care le purtăm din plăcere, dar și pentru a scoate în evidență frumusețea sau alte calități, pentru perioada studiată, acestea indicau un stil de viață, reprezentau un mod de a ieși în evidență, influențând acceptarea sau respingerea de către societate. Astfel, pentru a înțelege mai bine vestimentația epocii și ce mesaj transmitea, în studiul istoriei vestimentare trebuie ținut cont atât de contextul politic și social, cât și de mentalitatea, moravurile și obiceiurile vremii.

În urma prezentării diverselor încercări de definire a termenilor *costum*, *veșmânt* sau *modă*, am observat faptul că veșmântul a avut o dublă identitate, de obiect și semn. Acest lucru a impus analiza vestimentației în termeni semiologici, de semnificant și semnificat. Din această perspectivă, vestimentația era văzută ca un cod, iar în acest caz, acțiunile asociate înveșmântării căpătau o încărcătură semantică și simbolică și se actualizau, la rândul lor, într-un limbaj vestimentar prin intermediul căruia se vehiculau diferite sensuri și valori în contextul interacțiunilor sociale. Așadar vestimentația a fost definită ca un limbaj cu totul

⁴² Yves Delaporte, *op.cit.*, p. 118.

⁴³ Doina Berchină, *Moda pe înțelesul tuturor*, București, 1999, p. 57.

⁴⁴ „O modă, abia ce distruge o alta, că este suprimată de una mai nouă, care cedează ea însăși în fața următoarei, iar aceasta nu va fi nici ea cea din urmă.”, în Dominique Waquet, Marion Laporte, *op.cit.*, p. 5.

special, analizabil din perspectiva unei semiotici vestimentare, ca un ansamblu de semne codificate, care comunică apartenența la comunități sociale, precum și opțiuni personale; capacitatea vestimentației de a transmite un mesaj depinde deci de introducerea ei într-un context social.

*Această lucrare a fost publicată cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 (This work was supported by the strategic grant POSDRU/159/1.5/S/133652, co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007 – 2013).

BIBLIOGRAFIE:

- Achiței, Gheorghe, *Frumosul dincolo de artă*, București, 1988.
- Angelescu, Cristina Maria, *Veșmânt și podoabă*, București, 1979.
- Aubry, Viviane, *Costumes. Sculptures de l'éphémère (1340-1670)*, tome II, Paris, 1998.
- Barthes, Roland, *Histoire et sociologie du vêtement. Quelques observations méthodologiques*, dans « Annales. Économies, Sociétés, Civilisations », 12 année, nr.3, juillet-septembre 1957, p. 430-441.
- Idem, *Éléments de sémiologie*, dans « Communications », 4, 1964, p. 91-135.
- Berchină, Doina, *Moda pe înțelesul tuturor*, București, 1999.
- Biberi, Ion, *Veșmânt și individualitate*, în „Viața Românească”, anul XXXI, nr. 5, mai, 1939, p. 78-86.
- Braudel, Fernand, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. II, traducere și postfață de Adrian Riza, București, 1984.
- Cassagnes-Brouquet, Sophie, Dousset-Seiden, Christine, *Genre, normes et langages du costume*, dans « Clio. Histoire, femmes et sociétés. Costumes », 36 (2012), p. 7-18.
- Călători străini despre Țările Române*, vol. III, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971.
- Costume, coutume*, Galeries nationales du Grand Palais, 16 mars-15 juin 1987, Paris, 1987.
- Delaporte, Yves, *Le signe vestimentaire*, dans « L'Homme », tome 20, n° 3, 1980, p. 109-142.
- Idem, *Pour une anthropologie du vêtement*, dans « Vêtement et sociétés », 1, Actes des Journées de rencontre des 2 et 3 mars 1979, éditées par Monique de Fontanès et Yves Delaporte, Laboratoire d'ethnologie du Museum national d'histoire naturelle, Sociétés des amis du Musée de l'homme, Paris, 1981, p. 3-13.
- Descamps, Marc-Alain, *Le nu et le vêtement*, Encyclopédie universitaire, Paris, 1972
- Guillemard, Colette, *Les mots du costume*, Paris, 1991.
- Iorga, N., *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, București, 1981.
- Jolivet, Sophie, *Le phénomène de mode à la cour de Bourgogne sous Philippe le Bon: l'exemple de robes de 1430 à 1442*, dans Revue du Nord, tome 88, nr. 365, avril-juin, 2006, p. 331-345.

-
- Lazard, Madeleine, *Le corps vêtu: signification du costume à la Renaissance*, dans „*Le corps à la Renaissance*”. Actes du XXXe Colloque de Tours 1987, sous la direction de Jean Céard, Marie Madeleine Fontaine, Jean-Claude Margolin, Paris, 199, p. 77-94.
- Leloir, Maurice, *Dictionnaire du costume, et ses accessoires des Armes et des Etoffes des origines à nos jours*, Achevé et réalisé sous la direction de André Dupuis, préface de Georges G.-Toudouze, Paris, 1992.
- Mihail, Zamfira, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978.
- Oros, Constantin, *Pagini din istoria costumului*, Cluj-Napoca, 1998.
- Perrot, Philippe, *Eléments pour une autre histoire du costume*, dans „*Diogenes*”, nr. 114, avril-juin, 1981, p. 30-50.
- Stoica, Loredana, *Vestimentația între artă, industrie și spectacol cultural*, Iași, 2009.
- Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu, ediția a II-a revizuită, București, 1958.
- Le vêtement. Histoire, archéologie et symbolique vestimentaires au Moyen Age*, Cahiers du Léopard d'or, 1, Paris, 1989.
- Se vêtir de pour dire*, dirige par Yvonne Elisabeth Broutin, Université de Rouen, 1996.
- Waquet, Dominique, Laporte, Marion, *Moda*, traducere de Gheorghe Țițeica, București, 2003.